

KONCEPCE NOVÉHO VÝKLADOVÉHO SLOVNÍKU ČEŠTINY

Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny. Praha, Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2016

ONDŘEJ BLÁHA

 a poslední století vyšly celkem čtyři výkladové slovníky češtiny, které lze pokládat za akademické či prostě autoritativní a které byly vysoce hodnoceny jak z hlediska praktického, tak z hlediska lingvistického významu: byl to *Příruční slovník jazyka českého* z l. 1935–57, který v devíti svazcích obsahoval asi 250 000 hesel, dále *Slovník jazyka českého* (původně dvousvazkový a pak jednosvazkový) od P. Váši a F. Trávníčka, který vyšel poprvé v r. 1937 a který obsahoval asi čtvrtinu hesel ve srovnání s *Příručním slovníkem*, dvě desetiletí po válce pak vyšel čtyřsvazkový *Slovník spisovného jazyka českého* (knižně v l. 1960–71) o rozsahu 200 000 hesel a nakonec (v r. 1978 a v upravené podobě z l. 1994, 2003 a 2005) byl opakovaně vydáván jednosvazkový *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* o rozsahu asi 50 000 hesel. Nyní vstupuje do života in pořadí páté autoritativní lexikografické zpracování našeho mateřského jazyka, *Akademický slovník současné češtiny*, který je proponován jako slovník středně velký (s minimálně 120 000 hesly) a jehož autory jsou pracovníci lexikografického oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR.

Teoretická východiska, která aplikuje dvacetičlenná redakce tohoto nového slovníku (ve spolupráci s několika desítkami odborných spolupracovníků a konzultantů), byla vydána v knižním přehledu, který je sám o sobě shrnutím pokroku na poli lexikologie a lexikografie (ale také např. ve stylistice a morfologii), k němuž došlo v posledních desetiletích. Publikace se vyrovnává s faktem, že před lexikografem se dnes vynořují metodologické problémy, které byly dříve neznámé. Reprezentativní podoba jazyka je dnes, jak se zdá, hůře zachytitelná než např. před padesáti lety, protože hranice mezi spisovným (standardním) a nespisovným (substandardním) jazykem se nejen posunuly, ale i znejasnily. Vedle toho se do života běžného uživatele češtiny od doby vydání posledního autoritativního *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost* s mnohem větší intenzitou vlamuje věda a technika, a tedy i terminologické systémy, které musí slovník nějak reflektovat (tj. ve výběru zachytit). A navíc, materiálovou bází pro nový slovník dnes nemohou být jen texty tištěné – také jazyková aktivita českého národního společenství se dnes z velké části odehrává v prostředí internetu, které na lexikografa, vybírajícího a hodnotícího jazykový materiál, klade nároky jiné (a zřejmě vyšší) než texty tištěné.

Kolektivní publikace autorů *Akademického slovníku* především, poprvé v historii české lexikografie, popisuje principy výstavby slovníku na základě

korpusů, které mj. umožňují zohledňovat ve slovníku frekvenční kritéria a kolokaci zpracovávaných výrazů, a dále stanovuje zásady využití textů publikovaných na vybraných webových stránkách, textových archivů a excerpčních databází. Detailně popisuje tvorbu hesláře pro nový slovník, způsob výběru hesel a významů a vyčleňuje třídy slov, která do hesláře nebyla zařazena. Neobyčejně precizně se tato teoretická publikace věnuje třídám slov, která jsou z lexikografického hlediska problematická – vymezuje, co bude do nového slovníku zařazeno z odborné terminologie (reflektována bude jen ta její část, která prokazatelně překračuje hranice profesní nebo zájmové), z názvů osob, deminutiv, univerbismů (těm je věnována zvlášť velká pozornost), názvů oborů, jazyků, barev a jejich odstínů, ze složených slov s číslovkovým komponentem, a rovněž, jakým způsobem bude naloženo se substantivy, která mají v textech (resp. v korpusu) výraznou převahu plurálních tvarů.

Principy formální výstavby hesla, popsané velmi podrobně a s využitím doposud spíše neobvyklých grafických prvků, ukazují, že nový slovník bude u každého zpracovávaného výrazu podávat mnohem více informací z oblasti gramatického a stylistického fungování výrazu než slovníky dosavadní. Kromě kompletní slovnědruhé a morfologické charakteristiky výrazů bude slovník poskytovat údaje o valenci sloves, jmen a adverbii a též řadu údajů o stylistické hodnotě zachycovaných lexémů, o jejich příp. expresivitě, familiárnosti, hypokorističnosti, archaičnosti nebo regionálním zabarvení (ve slovníku budou reflektovány jen ty regionalismy, které se užívají na širším území a které bývají pravidelněji využívány např. i v uměleckých textech). Všem těmto hodnotám jsou v teoretické publikaci věnovány samostatné kapitoly, vymezující hranice zmíněných skupin slov.

Značná pozornost je v teoretických východiscích slovníku, která mimochodem s maximální pečlivostí usilují o terminologickou přesnost (a mohou být tedy využita vlastně i jako příručka pro vysokoškolskou výuku), věnována lexikografickému vymezení homonymie, polysémie, synonymie a antonymie, a především všem problémům spjatým s vymezováním lexikálního významu. V knižním úvodu k připravovanému slovníku je mj. zdůvodněno, proč budou výrazy ve slovníku v mnohem menší míře hnízďovány, než tomu bylo v předchozích lexikografických dílech (hnízďování zůstává jen u přechýlených jmen, u deminutiv a u sloves s opakovacím významem), a proč budou samostatně zpracovány některé výrazy, které byly dříve zahrnuty do hesel zachycujících jejich základová slova (týká se názvů vlastností a dále relačních adjektiv a deadjektivních adverbii).

Nebyvalá pozornost je této teoretické publikaci věnována statutu multi-verbismů, které budou v novém slovníku jako samostatná hesla zpracovány v mnohem větším rozsahu, než tomu bylo kdykoli předtím. Důkladně zpracované jsou též zásady týkající se ortoepických údajů v novém slovníku a také původu lexikálních přejímeč. Novým prvkem v připravovaném slov-

níku je pak i stylistické hodnocení „kolokv.“ a „kolokv. Δ“, které vychází ze specifičnosti současné jazykové situace češtiny – označují se tak výrazy kolokviální (typické pro mluvenou polooficiální či neoficiální komunikaci), přičemž trojúhelník (Δ) naznačuje, že daný výraz směřuje k bezpříznakovému užívání. Mezi více než 2 500 hesly písmene A, která již byla publikována v on-line verzi slovníku,¹ jsou takto hodnoceny např. výrazy *adidasky*, *aerolinka* nebo *anorganika* („obor zabývající se chemickými prvky a jejich sloučeninami s výjimkou většiny sloučenin uhlíku“).

Akademický slovník současné češtiny, jehož elektronická podoba přináší kromě jiných výhod možnost zpětného rozšiřování či oprav již publikovaných hesel, by měl sloužit minimálně středoškolsky vzdělaným uživatelům (studentům, učitelům, novinářům, překladatelům, filologům aj.), zejm. tedy rodilým mluvčím češtiny, ale také zahraničním zájemcům o češtinu. Jde o projekt mimořádně významný, jistě především z pohledu praxe – ale, jak ukazují publikovaná teoretická východiska, přináší tento projekt také něco jako „summu“ současného poznání lexikální stránky jazyka.²

/1/ On-line: <http://www.slovníkcestiny.cz/web/uvod.php> [cit. 9. 4. 2017].

/2/ Česká lingvistika tímto také dohání náskok, který si mezitím získala lingvistika slovenská vydáním *Slovníku současného slovenského jazyka* (eds. K. Buzássyová – A. Jarošová), který je vydáván od r. 2006 a prozatím (ve svém třetím svazku z r. 2015) dospěl po písmeno N.